

Pogonyi Szabolcs

Leleplezett multikulturalizmus?

Tíz éve úgy tűnt, hogy a multikulturalizmus győzött, és a fejlett liberális demokráciák nemcsak tolerálják, hanem aktívan támogatják is a kulturális sokszínűség fenntartását. A hatvanas évek közepétől a fejlett nyugati társadalmak egyre nyitottabbá váltak. A bevándorlók számának növekedésével a korábbi kulturális asszimilációs törekvéseket multikulturális intézkedések váltották. Bár a kulturális sokszínűség elismerése kezdetben a baloldalhoz kötődő törekvés volt, a kilencvenes évekre Észak-Amerikában és Nyugat-Európában a mérsékelt jobboldal is szakított a politikai identitást a kulturális azonosságból és a nemzeti hagyományokból eredeztető megközelítéssel. 1997-ben Nathan Glazer amerikai szociológus túlzás nélkül jelenthette ki, hogy „mindannyian multikulturalisták vagyunk”¹. Will Kymlicka kanadai filozófus, a multikulturalizmus és a kisebbségi jogok kérdéskörének alighanem legnagyobb szaktekinetelye hozzátette, hogy a multikulturalizmus nem csak általánosan elfogadott erkölcsi elvvé vált, hanem a jogelvek szintjén is megjelent.² A kulturális (nemzeti, etnikai és nyelvi) jogok elismerése az ENSZ, az Európa Tanács, az EBESZ és az Európai Unió számos egyezményének alapelvevé vált. Míg a második világháború után a nemzetközi jogot sokáig az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának szelleme határozta meg, a hatvanas évektől számos dokumentum világossá tette, hogy a nemzeti kisebbségek védelméhez nem elégséges a törvény előtti egyenlőség megteremtése és a diszkrimináció felszámolása, hanem pozitív jogokra van szükség.³ Az állampolgárok egyenlő méltósága nem csak azt követeli meg, hogy a kisebbségek tagjait ne érhesse hátrányos megkülönböztetés. Ahhoz, hogy a kisebbségi kultúrák tagjai egyenlőnek érezzék magukat, kulturális jogaik elismerése van szükség. Lehetővé kell tenni számukra anyanyelvük széles körű gyakorlását és a kulturális hagyományaik megőrzéséhez szükséges intézmények – mindenekelőtt anyanyelvi oktatási intézmények – működtetését. Sőt, ha a helyzet úgy kívánja, politikai jogokra is szükség lehet: a kisebbségek parlamenti képviselőire, vagy akár területi autonómiára is. Mindehhez a kormány aktív szerepvállalása és anyagi támogatása elengedhetetlen.

A bevándorló kisebbségek helyzete normatív és gyakorlati szempontból egyaránt eltérnek a történelmi (nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi) kisebbségek helyzetétől. Általánosan elfogadott tétel, hogy a bevándorló csoportok szűkebb elismerésre és kevesebb kulturális támogatásra tarthatnak igényt,⁴ a gyakorlatban sokszor a nemzeti kisebbségnek kijáró támogatást kapják. Gyakran előfordul, hogy a kisebbségek kulturális hagyományai ellentétesek a többség normáit kifejező törvények egyes pontjainak szellemével. Ilyenkor a multikulturalizmus nevében akár jogi engedmények is tehetők. Míg korábban a kulturális értelemben asszimilált nemzeti és etnikai kisebbségek (például a feketék egyenjogúságát követelő polgárjogi mozgalom) idején a diszkrimináció felszámolása és a törvény előtti egyenlőség volt a hátrányos helyzetű kisebbségek integrációjának alapköve, a kilencvenes évekre az egyenlő bánásmód nevében a differenciált törvényi gyakorlat vált a kisebbségek egyenlő státuszának eszközévé. Erre elsősorban a távoli földrészekről érkező bevándorlók miatt volt szükség. Kanadában a turbánt viselő szikh motorosok felmentést kaptak a bukósisak viselésének kötelezettsége alól, és több ország felmentette az állatvédelmi és az élelmiszerbiztonsági szabályok alól a rituális

¹ Nathan Glazer: *We Are All Multiculturalists Now*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 1997.

² Will Kymlicka: *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. New York: Oxford University Press. 2001. 39.

³ Will Kymlicka: *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press. 2007.

⁴ Will Kymlicka: *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press. 1995. 27-30.

állatáldozatok folytatóit. Németországban moszlim bevándorlók kezdeményezték, hogy a moszlim kislányokat mentsék fel a rövid, a nyakat, a felkart és a combokat szabadon hagyó tornadresszek viselésének követelménye alól. Több szervezet indítványozta, hogy a moszlim nők számára hozzanak létre elkülönített strandokat, és tegyék lehetővé, hogy az állami kórházakban női orvosok vizsgálják őket. Míg a kelet-európai nemzeti és etnikai kisebbségek továbbra is az egyenlő bánásmódot és a diszkrimináció letöréséért harcoltak, Észak-Amerikában és Nyugat-Európában már a bevándorlók különbözőséghez való jog kivívása volt napirenden.

Az elmúlt években, és különösen a 2001. szeptember 11-i terrortámadások óta, egyre nagyobb az ellenállás az iszlám valláshoz kötődő kulturális gyakorlatok elismerésével szemben. Amerikától Németországon át Olaszországig – sőt, Magyarorszáig – nagy tiltakozást váltanak ki a mecsetépítési tervek. 2009-ben Svájc népszavazáson határozott a minaretek építésének betiltásáról. Az amerikai lapok az elmúlt hetekben címlapon ismertették a szeptember 11-i terrortámadások színhelyétől mindössze 180 méterre tervezett tizenhárom emeletes mecset és iszlám kulturális központ terve körüli vitákat. A német közvéleményt hetek óta Thilo Sarrazin könyve borzolja. A rasszizmussal vádolt német szociáldemokrata politikus egyebek között azt állítja, hogy a német nemzet elbutulásáért a bevándorlók tehetők felelőssé. Az amerikai, a német, a holland és brit lapok és folyóiratok havonta jelentik be a multikulturalizmus halálát.

A moszlim kisebbségekkel szembeni ellenérzések csak részben vezethetők vissza az iszlám terrorizmus körüli aggodalmakra. A nyugati liberális demokráciákon belül létrejött iszlám közösségek csak kis része szegregált. Az európai és amerikai nagyvárosokon belüli iszlám radikalizmussal kapcsolatos félelmek még akkor is eltűztek, ha számításba vesszük, hogy az elmúlt évtizedben elkövetett terrortámadások egy részét fejlett nyugati országokban nevelkedett radikálisok követték el, és nem hagyjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az elmúlt években több tucat észak-amerikai és európai fiatal utazott önként Afganisztánba, Szomáliába és Pakisztánba, hogy az iszlám radikális katonai táborokban kiképzést kapjon, és aztán a tálibok oldalán harcoljon.⁵ A korábbi multikulturális elvekkkel való szembefordulás részben gazdasági és társadalmi okokra vezethető vissza. A növekvő munkanélküliségi és a lassuló gazdasági produktivitás miatt csökkenő jóléti kiadások és általános gazdasági bizonytalanság nem kedvez a látható kisebbségekkel szembeni megértésnek.

Európa és Észak-Amerika szerte megerősödött a bevándorlás-ellenes és a nyíltan idegengyűlölő retorika. A radikális jobboldal a bevándorlási törvények drasztikus szigorítását, esetenként a külföldiek kiutasítását követeli, a Brit Nemzeti Párt pedig elsüllyesztené az EU-felé igyekvő illegális bevándorlók hajóját.⁶ A korábban a multikulturalizmus győzelmét elvitathatatlanak tartó Will Kymlicka is elismeri, hogy a korábbi megengedő álláspont egyre inkább visszaszorulóban van.⁷ Németországban és Hollandiában szigorú állampolgársági vizsgát vezettek be. Az addig a moszlimokkal szembeni tolerancia Mekkájának számító Németország törökországi mintára törvényt hozott a szülők által összehozott házasságok ellen. A vallási türelem szülőhazájában is fogytán a türelem: több holland liberális mintha az iszlám és a keresztény értékeken alapuló nyugati világ szembenállásával riogató konzervatív Samuel Huntington nézeteire licitálna. Frits Bolkenstein, a Szabadság és Demokrácia

⁵ Craig Whitlock: Flow of terrorist recruits increasing. *The Washington Post*. 2009. 10 19.

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/10/18/AR2009101802549.html?hpid=topnews>

⁶ http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/8141069.stm

⁷ Will Kymlicka: *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press. 2007. 6.

pártjának egykori vezetője a nyugati értékekkel lényegileg ellentétesnek nevezte az iszlám vallást.⁸ Geert Wilders, a Holland Szabadságpárt elnöke javasolta a Korán betiltását, mondván tele van náci eszmékkel.⁹ Rita Verdonk korábbi bevándorlásügyi miniszter javasolta, hogy az egész ország területén tiltsák meg az idegen nyelvek köztéri használatát. A korábban a kulturális és vallási sokszínűséget támogató brit Munkáspárt retorikájában 2005-ös londoni robbantások óta egyre fontosabb szerepet kap a közös nyelv és a kultúra és a brit értékek képviselője. A kormány felvetette, hogy felkéri az egyetemeket, hogy készítsenek nyilvántartást azokról a moszlim diákokról, akik vélhetőleg radikális szervezetekkel kerültek kapcsolatba.¹⁰ Gordon Brown miniszterelnök alig egy hónappal kinevezése után a radikális Brit Nemzeti Párt egyik szlogenjét átvéve kijelentette, hogy a brit munkahelyeket brit munkásokkal kell feltölteni.¹¹ Kanadát, a multikulturalizmus bölcsőjét is elérték a vita hullámai. Néhány éve egy iszlám szervezet önkéntes alapon működő iszlám vallási döntőbíróóság megalapítását szorgalmazta. Arra hivatkoztak, hogy a nem iszlám országokban élő moszlimokra is vonatkozik a saría, az iszlám törvény. A saría az élet minden területére kiterjed, és nem ismeri el a női egyenjogúságot: lehetővé teszi a többnejűséget, válás esetén szinte mindig az apának ítéli a gyereket, öröklési vitákban is a férfiakat részesíti előnyben. Női jogvédő szervezetek nyomására a kormány meghátrált. Egyúttal megszüntették a már működő katolikus és zsidó döntőbíróóságokat is.¹²

A bevándorlók integrációja körüli kérdések újabban az iszlám fátyollal kapcsolatos európai vitákban csúcsosodnak ki. Észak-Amerikában – egyelőre – kevés szó esik a kérdéstről. Az Egyesült Államok alkotmányos alapelveként rögzíti a vallásszabadságot, és az ország hagyományosan messzemenően toleráns a különböző felekezetekkel szemben. Mivel az állami újraelosztás mértéke alacsony, a javak elosztásával kapcsolatos viták sem terhelik a többség és a kisebbségek viszonyát. A legfontosabb ok azonban demográfiai: statisztikák szerint Kanadában és az Egyesült Államokban 1-2 százalék a moszlimok aránya, míg Nyugat-Európa egyes országaiban viszont ennél jóval magasabb: Franciaországban 8-10, Németországban, az Egyesült Királyságban, Hollandiában, Dániában, Belgiumban, Ausztriában és Svájcban 3-6 százalék. Az Európai Unió határain belül összesen 15-20 millió moszlim él, és ez a szám néhány évtizeden belül tovább nőhet. Ennek a bevándorlás mellett demográfiai okai vannak. Az egy főre jutó születések arány a moszlim népesség körében ugyanis jóval magasabb az európai átlagnál. Egyes jóslatok szerint a század végére az iszlám lesz Európa legnagyobb vallása. Publicisták már az eljövendő „Eurábiát” és „Londonisztánt” vizionálnak.

Elsősorban az egész testet eltakaró csador, illetve az arcot elfedő nikab viselése vet fel súlyos normatív és politikai kérdéseket. Jack Straw egykori alsóházi vezér arra kérte a választási kerületében élő moszlim nőket, hogy vegyék le az iszlám fátylat, ha beszélni szeretnének vele.¹³ Tony Blair korábbi miniszterelnök támogatásáról biztosította a Dewsbury-i iskola

⁸ Paul Scheffer: Het multiculturalle drama. *NRC Handelsblad*. 2000. 01. 29.

<http://www.nrc.nl/W2/Lab/Multicultureel/scheffer.html>

⁹ Geert Wilders: Genoeg is genoeg: verbied de Koran. *De Volksrant.*, 2007. 08. 08.

http://www.volkskrant.nl/binnenland/article451338.ece/Genoeg_is_genoeg_verbied_de_Koran

¹⁰ Vikram Dodd: Universities urged to spy on Muslims. *Guardian*. 2006. 10 16.

<http://education.guardian.co.uk/higher/news/story/0,,1923325,00.html>

¹¹ Gordon Brown speaks to Conference. 2007. 08. 24. http://www.labour.org.uk/conference/brown_speech

¹² <http://www.metazin.hu/node/269>

¹³ The politics of identity. *Economist*. 2006. 10. 19.

http://www.economist.com/world/britain/displaystory.cfm?story_id=8057611

vezetését, amikor az megtiltotta tanárai számára az arcot eltakaró nikab viselését.¹⁴ Több német tartomány betiltotta az iszlám vallási öltözék viselését a tanárok számára. 2004-ben a francia kormány betiltotta a látható vallási szimbólumok viselését az állami iskolákban. 2010-ben a francia törvényhozás mindkét háza elfogadta, így már csak az alkotmánybírósági jóváhagyásra vár a csador és a nikab közterületen történő viselését szabálysértésnek nyilvánító törvény hatályba lépése. Belgiumban és Hollandiában hasonló törvényjavaslatokról tárgyal a parlament, és további EU-s tagállamok fontolgatják hasonló szabályok bevezetését.¹⁵

Bár a három leginkább érintett európai államban – Nagy-Britanniában, Németországban és Franciaországban – a kendőviselés más-más vonatkozásai kerültek előtérbe, a fő kérdés mindenhol ugyanaz: a liberális tolerancia határa.¹⁶ A brit közvéleményt elsősorban az a kérdés osztja meg, hogy a csadort viselhetik-e tanárok az iskolában – a diákok hasonló jogát, illetve az utcai fátyolviselés jogszerűségét senki sem vitatja. Németországban természetesnek tekintik, hogy a tanár nem fedheti el az arcát – itt elsősorban a diákok öltözködési jogai körül forog a vita. Franciaországban pedig már a köztéri csador- és nikabviselés a tét.

Sokan az iszlám terrorizmus körüli paranoiának, esetleg az idegengyűlölet erősödésének tulajdonítják a multikulturalizmussal szemben az elmúlt évtized során kialakult ellenállást. Ebben minden bizonnyal van némi igazság, de ha alaposabban szemügyre vesszük a fátyolviselés körüli vitákat, világossá válik, hogy az iszlám radikalizmussal szembeni ellenérzések nemcsak a félelmek és az előítéletek miatt újtak ki.

Míg a jobboldal a hagyományos nemzeti és keresztény értékek nevében ellenzi az iszlám szokások elismerését, a korábbi multikulturalizmussal szembehelyezkedő liberálisok újabban a nyugati szabadságjogok nevében tiltakoznak a nőket hátrányosan megkülönböztető moszlim szokások ellen, a – korábban szintén multikulturális – baloldal pedig a társadalmi szolidaritást és egyenlőséget aláásó elkülönüléstől tart. Egyre több liberális filozófus és politikus teszi szóvá, hogy miközben a baloldal erkölcsi alapon elfogadhatatlannak ítéli a globális egyenlőtleniséget, a bevándorlás korlátozását, a szegény országokban a gyermekmunkát, a nyugati társadalmakon belüli illiberális etnikai és kulturális közösségek embertelen gyakorlata ellen nem lépnek fel kellő eréllyel az alapvető emberi jogok és demokratikus alapelvek érvényre juttatása érdekében.¹⁷ Sőt, a multikulturalizmus nevében tulajdonképpen még támogatják is a barbár hagyományok fenntartását. A multikulturalizmus liberális és baloldali kritikusi elismerik, hogy a teljes kulturális asszimiláció ma már nehezen várható el, de hozzáteszik, hogy az alapvető társadalmi, politikai és kulturális normák átvétele és tiszteletben tartása igen.

A kulturális és vallási különbségek elismerésére, így az iszlám fátyolra vonatkozó általános kérdéseket legegyszerűbben ezzel az általános válasszal lehetne megoldani: a nyugati társadalmak szekuláris államok, amelyekben a vallási kérdéseket magánügynek kell tekinteni. Mindenki olyan Istenben hisz, olyan vallási szertartásokon vesz részt és olyan fejfedőt visel,

¹⁴ Matthew Tempest: Blair backs school in veil row. *Guardian*. 2006. 10.

¹⁷ <http://education.guardian.co.uk/schools/story/0,,1924479,00.html>

¹⁵ Klaus Dahmann: The prospect of a burqa ban spreads across Europe. *Deutsche Welle*. 2010. 05. 21.
<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5594778,00.html>

¹⁶ Christian Joppke: *Veil. Mirror of Identity*. Cambridge: Polity Press. 2009.

¹⁷ Bernard Guetta: Quand l'islamisme enfante la démocratie. *Libération*. 2009. 09. 15.

<http://www.liberation.fr/monde/01012290146-quand-l-islamisme-enfante-la-democratie>; Michelle Goldberg: The Un-Reluctant Fundamentalist. *Democracy. Journal of Ideas*. 2010. ősz.
<http://democracyjournal.org/article.php?ID=6776>

amilyet akar, feltéve, hogy a törvényeket betartja. A normák megszegése alól nem ment fel a vallási meggyőződés sem – idézhetnék a vallási türelem hívei John Locke klasszikus liberális elveit.¹⁸

Csakhogy a helyzet ennél sokkal bonyolultabb. Mint arra fentebb utaltam, a nyugati liberális demokráciák számos engedményt tettek már a különböző kulturális és vallási csoportoknak. Igaz ugyan, hogy a multikulturalizmus nevében többnyire mellékes (közlekedési, élelmiszerbiztonsági, állatvédelmi) törvények alóli mentességről volt szó, ám léteznek egyéb, történelmi kivételek is. A katolikus egyház például ma is kizárólag nőket szentel pappá, holott a nemek közötti hátrányos megkülönböztetést az ENSZ alapidokumentumai mellett az európai és az amerikai alkotmányok is tiltják. Arról nem is beszélve, hogy a jog bármikor megváltoztatható, ezért a jelenleg törvénybe ütköző vallási és kulturális gyakorlatok a vonatkozó törvényi szabályozás átalakításával is összhangba hozhatók.

A klasszikus vallási türelem elveinek alkalmazhatóságának a legsúlyosabb akadálya azonban nem jogtechnikai. Az iszlám fundamentalisták nem csak a vallásnak tekintik az iszlámot. Ha pusztán lelki kérdésnek tartanák, akkor a nyugati többé-kevésbé liberális demokráciák alkotmányos keretei között a magánszférában is gyakorolhatnák hitüket. Az ortodox moszlimok azonban olyan vallási és kulturális szokások szerint szeretnének élni, amelyek idegenek a nyugati normáktól. A nyugati nagyvárosokban elkülönült, főleg bevándorlók lakta etnikai és vallási közösségek, úgynevezett „párhuzamos társadalmak” alakultak ki. Ezek a párhuzamos társadalmak gyakran elnyomóak és kegyetlenek – elsősorban a nőekkel a szemben. Ráadásul az elkülönült vallási-kulturális közösségek hozzájárulnak a radikális eszmék térnyeréséhez. Németországban az úgynevezett becsületgyilkosságok irányították rá a figyelmet a problémára.¹⁹ Fiatal moszlim nőknek azért kellett meghalniuk, mert nem az iszlám hagyományoknak megfelelően éltek. Például elhagyták szüleik által kiválasztott férjüket. Vagy azért, mert iskolába jártak. Esetleg azért, mert nem viseltek csadort. Gyakran a fivérek végeztek az áldozatokkal, hogy lemassák a család becsületén esett foltot. A liberális német társadalom oltalma alatt elszigetelt ultra-vallásos közösségek virágoznak. Török nők tízezrei élnek rabszolgasorban. A Családügyi Minisztérium felmérése szerint a németországi török nők fele él szülők által összehozott házasságban. Minden negyedik asszony az esküvő napján látta először jövendőbelijét. Minden másodikkal erőszakoskodott a férje.

Míg a multikulturalizmus győzelme előtt elsősorban a nemzeti, a konzervatív és a jobboldali politikusok elleneztek a sokszínűség elismerését, ma egyre több liberális és baloldali filozófus, politikus és értelmiségi sürgeti a multikulturális intézkedések visszavonását. A iszlám kendő nem vallási jelkép, hanem politikai szimbólum – figyelmeztetnek a tiltást a szabadságjogok nevében szorgalmazó liberálisok. Arra emlékeztetnek, hogy az iszlám fátyol viselése új keletű divat: a nyolcvanas években kialakult iszlám megújodási politikai mozgalmak kezdték terjeszteni. A csador és a nikab a nyugati kultúra eszményeivel való szembenállást fejezi ki: mindenekelőtt a női egyenjogúság és a világi állam eszményének elutasítását.²⁰ Az arc eltakarása szimbolikus gesztus: a nyugati individualizmus és egyéni autonómia visszautasítása. A liberálisok számára ezért a csador és nikab betiltása szimbolikus gesztus, az emberi jogokkal és a nyugati alkotmányokkal ellentétes vallási fundamentalizmus és férfiuralom jelképe elleni fellépés szimbóluma. Az iszlám fátyol körüli vita az európai iszlám közösségek integrációról és az egyéni autonómiáról szól, nem pedig a

¹⁸ John Locke: *Levél a vallási türelemről*. Budapest: Akadémia Kiadó. 1982.

¹⁹ Becsületbeli gyilkosságok. *Metazin*. 2005. 04. 07. <http://www.metazin.hu/node/104>

²⁰ Christian Joppke: *Veil. Mirror of Identity*. Cambridge: Polity Press. 2009.

vallásszabadságról avagy a kulturális azonosságról. A nyugati normákkal ellentétes férfisoviniszta iszlám gyakorlatokra nem terjeszthető ki a vallási nézeteket magánügynek tekintő szabályozás. Az iszlám fundamentalizmus elsősorban politikai, nem vallási mozgalom. Ugyanúgy nem tolerálható, ahogyan nem lennének megtűrhető az emberáldozás gyakorlatát követő vallási csoport szimbólumai sem.

Az elmúlt évtizedek multikulturalizmusát mintha ismét az asszimilációs törekvések váltanák fel, és ezúttal a liberálisok közül is sokan csatlakoznak a multikulturalizmus bírálói közé. Az asszimiláció keményvonalas hívei szerint semmilyen engedményeket nem szabad tenni a kisebbségekkel szemben. Ahogy Pascal Bruckner francia filozófus egy néhány éve megjelent cikkében apartheidnek nevezte a multikulturalizmust, majd kifejtette, hogy csak a zéró kulturális és vallási tolerancia útja járható. „Minél több engedményt teszünk a szakállasoknak, annál többet és annál erőszakosabban követelődnek majd. Csak az étvágyuk jön meg attól, ha eleget teszünk követeléseiknek.”²¹ Ha elérik, hogy viselhessenek fejkendőt az iskolában, akkor elkülönített strandokat követelnek majd, aztán pedig a bíróságon arra hivatkoznak, hogy vallási meggyőződésből verték feleségüket.

A multikulturalizmus kitartóbb hívei viszont még most úgy gondolják, hogy csak az embertelen szokások ellen, így például a nők megcsonkítása, az elrendezett házasságok, a becsületgyilkosságok ellen kell fellépni. És ezen a címen nem kell minden kulturális és vallási szokást tiltólistára tenni. Ha lehetnek kóser éttermek és katolikus kórházak, sőt nudista strandok, akkor miért ne lehetnének a muszlim nők számára elkülönítettek is? – vetette Bruckner ellen Ian Buruma holland író. Timothy Garton Ash angol történész pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a muszlimok többsége elutasítja az erőszakot és a terrorizmust. Attól, hogy valaki leplet visel, még nem lesz belőle terrorista, sőt az sem biztos, hogy veri a feleségét. Ezért helytelenek az olyan megnyilvánulások, amelyek egy kalap alá vesznek minden muszlimot, és ezzel a békés hívőket is szembeállítják a társadalom többi tagjával.²² Arról nem is beszélve, hogy a csador és a nikab viselői közül sokan nem vallásos nevelést kaptak – sőt akadnak, akik nem is muszlim bevándorló családból származnak –, hanem felnőtt fejjel tértek meg, és saját akaratukból döntöttek a fátyol mellett.

A parázs vita azonban nem jelenti, hogy a két oldal között kibékíthetetlen ellentét lenne. A multikulturális liberális, és a multikulturalizmust ellenző liberális tábor egyaránt az egyéni jogok primátusából indul ki. Különbség a módszerek és a mérték tekintetében van. Míg a John Gray által *modus vivendi* liberalizmusnak nevezett álláspont képviselői a tolerancia nevében engedményeket tennének az illiberális – ám a csoporton kívüliek szabadságjogait nem veszélyeztető – közösségekkel szemben, az egyéni autonómia liberális elvét követő liberálisok a törvény erejével lépnének fel minden, a szabad egyéni döntést korlátozó gyakorlattal szemben.²³ Kétségtelen, hogy Európában az elmúlt években az utóbbiak tábora erősödött meg. Ma már leginkább csak Nagy-Britannia, a liberalizmus bölcsője tart ki a tolerancia elvének elsőbbsége mellett. Erre utal, hogy a szigetország 2008-ban önkéntes alapon működő saría-bíróságokat állított fel, sőt, az iszlám törvényszékek családügyi kérdésekben jogerős döntéseket hozhatnak.²⁴

²¹ A multikulturalizmus paradoxonja. *Metazin*. 2007. január 28. <http://metazin.hu/node/776>

²² A multikulturalizmus visszavág. *Metazin*. 2007. 02. 11. <http://www.metazin.hu/node/790>

²³ John Gray: *Two Faces of Liberalism*. Cambridge: Polity Press. 2000.

²⁴ Elaine Sciloino: Britain grapples with role for Islamic justice. *The New York Times*. 2009. 11. 19. http://www.nytimes.com/2008/11/19/world/europe/19iht-19shariah.17951012.html?_r=1

Egyelőre nem lehet megmondani, hogy az integráció melyik útja lesz a sikeresebb. Ahhoz azonban nem fér kétség, hogy mindkettő igen rögzös. Az asszimiláció hívei szerint a kulturális különbségek elismerése elkülönüléshez és radikalizálódáshoz vezet. A csador és nikab betiltása azonban könnyen visszaüthet. Ha a közintézményekben, egyebek között az iskolákban csak lepel nélkül szabad megjelenni, akkor sokan talán otthon maradnak. Márpedig minél nagyobb akadályokat kell leküzdeni a polgári bíróságon, az önkormányzatnál vagy az iskolában megjelenni óhajtó moszlimok elé, annál valószínűbb, hogy inkább az elzárkózást választják. A brit saría-törvényszékeken tárgyalta számos eset bizonyítja, hogy az iszlám törvények családjogi alkalmazása segíthet a moszlim nők jogainak érvényre juttatásában. Igaz ugyan, hogy a saría-bíróságok elsősorban a férfiak érdekeit képviselik, ám sok moszlim nő semmiképpen sem fordulna a világi bíróságokhoz.²⁵ A férj ököljogánál még a saría is kedvezőbb a válási vágyó feleség, vagy az örökségből részesedni óhajtó lánygyermek számára. A laicitás elvét törvénné emelő Franciaország példája is óvatosságra int: a 2005-ös párizsi zavargások tették világossá tették, hogy a bevándorlókat és leszármazottaikat csak asszimilálni sikerült, integrálni viszont nem. A tüntetéseken résztvevő fiatalok anyanyelve a francia volt, francia rapzenét hallgattak, és francia focicsapatoknak szurkoltak. A kulturális asszimiláció ellenére azonban továbbra is csak a peremvidékek, a nagyvárosok szegénynegyedei jutnak nekik.

A nagyobb toleranciának is vannak árnyoldalai. A vallási szimbólumok tekintetében leginkább megengedő Nagy-Britanniában az elkülönülten élő iszlám közösségek radikalizálódása jelenti a legsúlyosabb problémát. Igaz ugyan, hogy döntő többségük lojális Nagy-Britanniával szemben,²⁶ de nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a londoni támadásokat Nagy-Britanniában született és nevelkedett fiatalok követték el. Bár a csador és a nikab viseléséből még közvetve sem következik a politikai radikalizmus, a vallási fundamentalizmus szimbólumainak elismerése hozzájárulhat az elkülönüléshez, ami viszont az erőszak melegágya lehet.

Egy biztos: bármilyen kiélezettek is viták a csador és a nikab körül, a multikulturalizmus elveit általánosságban továbbra sem kérdőjelezzik meg. A nemzeti és az etnikai kisebbségek jogai nincsenek veszélyben, és bármilyen megoldás is szülessen az iszlám fátyollal kapcsolatban, a vallásszabadság elve sem forog kockán. A mérsékelt európai pártok a bevándorlók integrációjával kapcsolatos nehézségek tárgyalásakor általában kiemelik, hogy nem az iszlám vallást, hanem a társadalmi elkülönülést és az emberi jogokkal ellentétes törzsi szokásokat tartják összeegyeztethetetlennek a nyugati erkölcsi és jogi normákkal.

Amikor Angela Merkel 2010 októberében a multikulturalizmus bukásáról beszélt, azt is megemlítette, hogy az iszlám vallás szerves része a modern Németországnak.²⁷ Megjegyezte továbbá, hogy Németország a jövőben is számítja a képzett bevándorlókra, feltéve, hogy hajlandók lesznek megtanulni németül és elkötelezik magukat a német törvények betartása mellett. Ami pedig egyáltalán nem ellentétes a multikulturalizmus elveivel. A multikulturális

²⁵ Feminista saría? *Metazin*. 2010. 09. 24. <http://www.metazin.hu/node/2182>

²⁶ Riazatt Butt: British Muslims feel the most patriotic in Europe, survey claims. *Guardian*. 2009. 12. 13. <http://www.guardian.co.uk/world/2009/dec/13/muslims-patriotism-britain-europe>

²⁷ Martin Schrader: Merkel erklärt "Multikulti" für gescheitert. *Deutsche Welle*. 2010. 10. 16. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6118143,00.html>

bevándorláspolitikai ugyanis az anyanyelv megőrzésének támogatása mellett az újonnan érkezettek integrációjának érdekében megköveteli a befogadó ország törvényeinek betartását és hivatalos nyelvének elsajátítását. Ami pedig egyáltalán nem ellentétes a multikulturalizmus elveivel. A multikulturális bevándorláspolitikai ugyanis az anyanyelv megőrzésének támogatása mellett az újonnan érkezettek integrációjának érdekében megköveteli a befogadó ország törvényeinek betartását és hivatalos nyelvének elsajátítását.

--

A szerző filozófus, a CEU és az ELTE oktatója, illetve a *Metazin* szerkesztője